

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ :

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ — ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ

1934

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» — ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΟΛΩΜΟΣ

ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΙΔΑΝΙΚΑ*

Κυρίαί, Κύριοι,

Μετ' εὐνοήτου συγκινήσεως ἀνερχόμενος τὸ βῆμα τοῦτο, πρὸ τὸσον ἐκλεκτοῦ καὶ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου, θὰ ἐπεθύμουν, ἐν ἀρχῇ, νὰ διατρανώσω ἐκ μέρους πάντων τῶν ἐκδρομέων τὰ κατέχοντα ἡμᾶς συναισθήματα διὰ τὴν λαμπρὰν ὄντως ὑποδοχὴν, τῆς ὁποίας ἠξιώθημεν εἰς τὴν φιλόξενον ταύτην νῆσον.

Ἡ θερμὴ αὕτη ὑποδοχὴ, δι' ἧς ἐξεδηλώθη βαθύτατον συναίσθημα σεβασμοῦ καὶ τιμῆς πρὸς τὸ ἀνώτατον πανδιδακτήριον τῆς χώρας, οὐτινος εἴμεθα ἐκπρόσωποι, βεβαιωθῆτε ὅτι βαθύτατα μᾶς συγκινεῖ καὶ ὅτι θὰ μείνῃ ἐς αἰεὶ ἀνεξάλειπτος εἰς τὴν μνήμην μας. Αἱ ἡμέραι τῆς ἐδῶ διαμονῆς μας σφυρηλατοῦν νέους πνευματικούς καὶ ἀδιαρρήκτους δεσμούς μεταξὺ τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου καὶ τῆς ὠραίας νήσου, ἦτις πάντοτε τὸσον ἐδειξεν ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσηλωσιν πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ἀθάνατα ἰδανικά.

Κυρίαί, Κύριοι,

Ὁ ἐρχόμενος εἰς τὴν ὠραίαν νήσον σας ἐκθαμβοῦται ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς μετὰς φυσικὰς καλλονὰς αὐτῆς. Ὅπως χαρακτηριστικώτατα εἶπεν εἰς τὸ ἰταλικόν του σονέττον «εἰς τὴν Ζάκυνθον» ὁ Διονύσιος Σολωμός:

«τόση ζωγραφιὰ

ἀγροτικῶν χρωμάτων ἐδῶ βασιλεύει,

ὥστε νὰ καταλαβαίνω πόσα μπορεῖ νὰ κάμῃ ἡ φύση.

Ἐδῶ ὄλο τὸ ὠραῖο τῆς φύσης εἶναι χαρισμένο

τόσον, ὥστε λησμονῶ καὶ αὐτὰ τὰ Ἥλύσια(2).

Ἐδῶ, ὅπως παραστικώτατα εἶπεν ὁ Κω-

στῆς Παλαμᾶς(3), γεννᾶται ἡ ἐντύπωσις «κόσμου ἀγνώριστου ὡς τότε, ὄνειρευτοῦ. Τοῦ ἀέρα ἡ ἀξεθύμαστη μοσκοβολιὰ ἀρχίζει ε' τοῦ νησιοῦ τὸ σίμωμα μὲς' ἀπὸ τὸ καράβι ἀκόμα, σὰ νὰ μὴ χύνονταν ἡ εὐωδιὰ μονάχ' ἀπὸ τὰ περιβόλια, σάν νὰ ἦταν ἐκεῖνη τὸ μοναδικὸ καὶ τὸ μυστικὸ χάρισμα γῆς καὶ ἀέρα καὶ οὐρανοῦ».

Ἄλλ' ὁ ἐπισκέπτης δὲν ἀπολαμβάνει μόνον τὰ πλουσιοπάροχα τῆς φύσεως χαρίσματα ποῦ στολίζουν τὴν προνομιοῦχον αὐτὴν γῆν· συγχρόνως θαυμάζει καὶ τὰ ὠραία καὶ ἱστορικὰ μνημεῖα καὶ μάλιστα τοὺς λαμπροὺς καὶ εἰκονοστολίστους ναοὺς, διὰ τοὺς ὁποίους φίλος συνάδελφος καὶ συνεκδρομέυς, ὁ κ. Ἀλιβιζᾶτος, ἀποκαλεῖ τὴν Ζάκυνθον «Φλωρεντίαν τῆς Ἀνατολῆς».

Ὅποιος ὅμως ἔρχεται εἰς τὴν Ζάκυνθον δὲν θαυμάζει μόνον μετὰς τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ σώματος· συγχρόνως καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχῆς, πλήρεις ἐκστάσεως, προσηλοῦνται εἰς ὠρισμένας ἀναμνήσεις καὶ εἰς μεγάλας προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι ἐγεννήθησαν ἢ ἐδράσαν εἰς τὴν νῆσον.

Μεταξὺ τῶν προσωπικοτήτων αὐτῶν ὅλως ἰδιάζουσιν θεοὶν κατέχει ἡ ἱερά διὰ πάντα Ἑλληνα μορφή τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ.

Ἄν ἡ ἀτμόσφαιρα τῆς νήσου εἶναι πλήρης ἀπὸ μεθυστικὰ ἀρώματα καὶ μυροβόλον ἀέρα, ἡ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα ἀποπνέει πανταχοῦ ἀναμνήσεις τοῦ μεγάλου Ζακυνθίου καὶ τὸ πνεῦμα εὐρίσκεται εἰς διαρκῆ μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνίαν.

Εἰς ἀπότισιν φόρου ὑπερτάτης τιμῆς καὶ βαθυτάτης εὐγνωμοσύνης τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν πρὸς τὸ μέγα τῆς πατρίδος τέκνον, λαμβάνω τὸν λόγον, διὰ νὰ πραγματευθῶ περὶ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ(4). Δὲν θὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ ποιητικοῦ του

(*) Διόλεξις γενομένη εἰς τὸ Δημοτικὸν Θέατρον τῆς Ζακύνθου, τὴν Πέμπτην 17ην Μαΐου 1934, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐκδρομῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν εἰς Ζάκυνθον.

(2) Κ. Καιροφόλλας, Σολωμοῦ ἀνέκδοτα ἔργα, Ἀθῆναι 7,192 σ. 83.

(3) Κ. Παλαμᾶ, Προλεγόμενα εἰς ἅπαντα Δ. Σολωμοῦ, ἐκδ. βιβλιοθήκης Μαρασλῆ, Ἀθῆναι 1901, σ. 1'.

(4) Ἡ πληρεστέρα βιβλιογραφία περὶ τοῦ Δ. Σολωμοῦ εὐρίσκεται ἐν Κ. Καιροφόλλας, ὁ ἀγνωστός Σολωμός, Ἀθῆναι 1927, σ. 201—214 καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἑλλην. ἐγκυκλοπαιδείᾳ 22, 94—95, ὁπὸ Ε. Φωτιάδου.

ἔργου καθ' ἑαυτὸ ἢ περὶ τῆς μορφικῆς ἐπεξεργασίας τῶν στίχων τοῦ ἢ περὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἢ περὶ τῶν ἐξαρτήσεων καὶ ἐπιδράσεων τοῦ. Τὰ ζητήματα ταῦτα, περὶ ἃ πολλοὶ ἠσχολήθησαν, θὰ ἐξεφεύγαν τῆς ἀρμοδιότητός μου. Θὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Σολωμοῦ ὡς καθοδηγοῦ καὶ διδασκάλου τῶν μεγάλων Ιδανικῶν.

Εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν οἱ ἐπιτηδευόμενοι τοὺς ρηξικελεύθους καὶ πρῶτοπόρους ζητοῦν τὴν διάρρηξιν παντός συνδέσμου πρὸς τὸ παρελθόν καὶ ἀπαρνοῦνται πλήρως τὰ μεγάλα Ιδανικά, ἐφ' ὧν ἐθεμελιώθη ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς, νομίζω ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἀνευ σημασίας νὰ καταδειχθῇ ὅτι μίᾳ τῶν μεγαλυτέρων πνευματικῶν ἐμφανίσεων τοῦ ἔθνους, καὶ ἀναντιρρήτως ὁ μεγαλύτερός του ποιητῆς, εἶχετο στερεῶς τῶν ἰδεωδῶν τούτων, τῶν ὁποίων ἐγένετο ὁ διαπρύσιος κήρυξ καὶ ὁ μεγαλόφωνος ὕμνητής.

* * *

Εἰς τὴν ἰδεαλιστικὴν διαμόρφωσιν τοῦ ἀθανάτου ποιητοῦ συνετέλεσαν πολλοὶ καὶ διάφοροι λόγοι, καὶ ἐν πρώτοις, καθ' ἑξοχὴν, αὐτῆ ἡ εὐγενὴς τοῦ φύσις· δεύτερον τὸ φυσικὸν περιβάλλον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη, δηλαδή ἡ ἱερά πόλις τοῦ ἁγίου Διονυσίου, ἡ πόλις ἡ τόσον εὐσεβῆς καὶ φιλόπατρις, μὲ τὰς ἱεράς της λιτανείας, μὲ τὰς μεγάλας πατριωτικὰς, θρησκευτικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς παραδόσεις, μὲ τὴν ἀπαρέγκλιτον προσήλωσιν της εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ πατριωτικὰ ἰδεώδη (1). Ἄπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως θὰ ἠδύνατο καὶ ὁ Σολωμὸς νὰ εἴπῃ περὶ τῆς πατρίδος του ὅτι εἶπε περὶ αὐτῆς ἄλλο ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων τέκνων της, ὁ Ἀνδρέας Κάλβος :

«ὦ φιλάτη πατρίς,
ὦ θαυμασία νῆσος
Ζάκυνθε, σὸ μοῦ ἔδωκας
τὴν πνοὴν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος τὰ χρυσὰ δῶρα» (2).

Ἄγαθὴν ἐπίδρασιν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ Σολωμοῦ καὶ ὁ καθ' ἑξοχὴν προσφιλέτης του διδάσκαλος Σάντος Ρώσσης καὶ οἱ λοιποὶ ἐν Ζακύνθῳ παιδαγωγοὶ τοῦ (3), οἵτινες ἐνίσχυσαν εἰς τὴν καρδίαν του τὰ εὐγενῆ συναισθήματα τῆς εὐσεβείας, τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀρετὴν. Ἐπίσης οἱ διδάσκαλοι τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου ἐκράτει τότε ὁ ἰδεαλισμὸς καὶ ἡ φιλελευθέρα παράδοσις, ὡς καὶ οἱ μεγάλοι Ἰταλοὶ λογογράφοι, τοὺς ὁποίους ἄκρως ἐτίμα, καὶ μάλιστα ὁ Φώσκολος, ὁ Μόντι καὶ ὁ Μαν-

τζόνι (4), καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων ὁ Σπυρίδων Τρικούπης (5), ἔτι δέ, βραδύτερον, καὶ ἡ σύγχρονός του ἰδεαλιστικὴ γερμανικὴ φιλοσοφία καὶ μάλιστα ἡ φιλοσοφία τοῦ Hegel καὶ ὁ ποιητικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Schiller (6) ἐκράτουναν τὴν εἰς τὰ μεγάλα Ιδανικά ἀκλόνητον πίστιν τοῦ ποιητοῦ.

* * *

Καὶ ἐν πρώτοις ἐξετασθῆτω ἡ θρησκευτικότης τοῦ Σολωμοῦ. Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς ἦτο φύσις καθ' ἑξοχὴν θρησκευτικὴ καὶ καθ' ἅπαντα τὸν βίον του μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του διετέλεσε πιστὸν τῆς ἐκκλησίας τέκνον, μὲ εὐλικρινῆ καὶ ἀκράδαντον πίστιν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἀρχὰς καὶ τὰ χριστιανικὰ ἰδεώδη. Μικρὸς ἐκκλησιάζετο τακτικῶς εἰς τὸν ναὸν τῆς ἐνορίας του, τῆς ἁγίας Παρασκευῆς, ὅπου καὶ ἔψαλλε τὸ Κύριε ἐλέησον, ἔφηβος δὲ μετέβαινε πρὸς ἐπιτέλειαν τῶν θρησκευτικῶν του καθηκόντων εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον τῶν Κοιμηούτων, ὅπου ἀνεγίνωσκε τὸν Ἀπόστολον. «Ὅταν, παῖς ἔτι ὢν, ἠρωτήθη ὑπό τινοσὺ ποῦ ἦτο πρὶν γεννηθῆ, μὲ ἐτοιμότητα ἀπήντησεν «εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ» (7).

Παιδιόθεν ἠρέσκετο εἰς τὴν μελέτην τῆς ἁγίας Γραφῆς, τῆς ὁποίας ἐγνώριζεν ὀλοκλήρως περικοπὰς ἐκ στήθους, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν βιβλίων τῶν Ψαλμῶν, τῶν Θρήνων, τοῦ Ἰὼβ καὶ τοῦ Ἄσματος τῶν ἁσμάτων εἰς τὰ ποιήματά του καταφαίνεται ἡ βαθεῖα τῆς Γραφῆς γνῶσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς ἐπίδρασις. Ἐπίσης δὲ συντόμως ἐμελέτα τοὺς μεγάλους τῆς ἐκκλησίας πατέρας, καὶ μάλιστα τὸν μέγαν Βασίλειον, Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν καὶ Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον (8). Καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς του, ζῶν ἐν Κερκύρα βίον μονώσεως καὶ πικριῶν, εὗρισκεν ἀνακούφισιν εἰς τὴν μελέτην τῆς Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων, ὡς καὶ τῶν μεγάλων τῆς ἐκκλησίας ὕμνογράφων, καὶ μάλιστα τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τοῦ Κοσμά. Ἐνετρόφα ἐπίσης εἰς τὴν μελέτην τῶν ἱερῶν βιβλίων τῶν Ἰνδῶν (9). Ἡ εὐσεβεία του δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πολλάκις διέκοψεν ἀποτόμως σχέσεις πρὸς ἀνθρώπους ἀπίστους, ἀσεβεῖς ἢ βλασφημοῦς. Συχνάκις ἠκούσθη λέγων: «ἂν δὲν ὑπάρχη Θεός, τί ὑπάρχει λοιπόν;». Ἀξιωματικῶς λόγια, ποῦ, ὅπως λέγει ὁ Καλοσγοῦρος, «συγκεφαλαιῶνουν ὅλη τὴ βλέψη του, ὅλη τὴν πίστην του ἢ τὴν φιλοσοφίαν του» (10).

(1) Φ. Μιχαλοπούλου, Διονύσιος Σολωμός, Ἀθήναι 1931, σ. 127 κ.ε.

(2) Κ. Καροφύλα, Ὁ ἔθνικὸς ποιητὴς ὡς ἀνθρώπος (Ἀλεξανδρινὴ τέχνη, 5, 225 κ.ε.).

(3) Φ. Μιχαλοπούλου ἔ. ἀ. σ. 120 κ.ε. 176, 193 κ.ε.

(4) Σπ. Δὲ Βιάζη, ἀπὸ τὸν βίον τοῦ Σολωμοῦ, Παναθηναῖα 4, 124 καὶ 6, 675.

(5) Σπ. Δὲ Βιάζη, Παναθηναῖα 17, 341.

(6) Φ. Μιχαλοπούλου, ἔ. μ. σ. 234—235.

(7) Γ. Καλοσγοῦρος, Παναθηναῖα 3, 168.

(1) Πρὸβλ. Ἀντωνίου Μάτση, ὁ Σολωμὸς καὶ ἡ Ζάκυνθος, εἰς τὰς Διαλέξεις ἐλλήνων ποιητῶν τοῦ 18 αἰῶνος.

(2) Ἄν. Κάλβου, Ἡ Λόρα, ἐκδ. Φέξη, Ἀθήναι 1911, σ. 8, ὁ Φιλόπατρις.

(3) Σπ. Δὲ Βιάζη, Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Σολωμοῦ Ἐθνικὴ ἀγωγή 1, 241—2, κ. π. ἀ.

IQANNINA 2008

Ἡ θρησκευτικότητα καὶ ἡ φιλόχριστος ἀντίληψις τοῦ Σολωμοῦ διαφαίνεται εἰς πλείστα τῶν ποιημάτων του. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸν ὕμνον τῆς ἐλευθερίας⁽¹⁾ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ ἐκφράζεται ὁ ποιητὴς «γὰρ τὸ τέκνο τοῦ Θεοῦ» καὶ διὰ τὰ ἱερά μυστήρια, «τ' ἅγιον αἷμα, τ' ἅγιο σῶμα». Τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 παριστᾷ ὡς ἀγῶνα «γὰρ πατρίδα, γὰρ θρησκεία», ἢ (ἀδιαφόρως) «γὰρ θρησκεία καὶ γὰρ πατρίδα» ἱερὸν σύμβολον τοῦ ἀγῶνος θεωρεῖ τὸν σταυρὸν, ποῦ

ἐκκατάκαυστα τὸ βρίζουν
τὰ σκυλιὰ καὶ τὸ πατοῦν.

Με ἐξαιρετικὴν εὐλάβειαν ἐκφράζεται διὰ τὸν ἐθνομάρτυρα πατριάρχην Γρηγόριον ε', «τὸν ἀρχηγὸ τῆς ἐκκλησίας».

Συχνότατα ἐμπνέεται εἰς τὰ ποιήματά του ἀπὸ τῶν τελετουργικῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸ ἅγιον βῆμα, τὰ σημαντρά, οἱ ἱερεῖς, οἱ ἅγιοι, αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι καὶ τελεταί, ὡς καὶ αἱ χριστιανικαὶ ἑορταὶ ἐμφανίζονται πλειστάκις εἰς τὰ ποιήματά του. Ἡ ἡμέρα τοῦ Πάσχα ἰδίως, ἢ κατ' ἐξοχὴν ἡμέρα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ἐγέννα εἰς αὐτὸν μύχια θρησκευτικὰ συναίσθηματα καὶ τὴν ἔψαλε περιπαθῶς εἰς τὸ ποίημά του «Ἡ ἡμέρα τῆς Λαμπρῆς»⁽²⁾:

«Χριστὸς ἀνέστη! Νέοι, γέροι καὶ κόραις,
ὄλοι, μικροὶ μεγάλοι, ἔτοιμασθῆτε·
μέσα ε' ταῖς ἐκκλησίαις ταῖς δαφνοφόραις
μὲ τὸ φῶς τῆς χαρᾶς συμμαζωχθῆτε.
Ἀνοιξατε ἀγκαλιαῖς εἰρηνοφόραις
ἀμπροστά ε' τοὺς ἁγίους καὶ φιληθῆτε·
φιληθῆτε γλυκά, χεῖλη μὲ χεῖλη,
πέστε Χριστὸς ἀνέστη, ἔχθροὶ καὶ φίλοι».

Ἀπὸ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα μόνον ἓν δὲν τοῦ ἤρρεσεν, οἱ πυροβολισμοὶ οἱ ριπτόμενοι κατ' αὐτήν. Διὰ νὰ τοὺς ἀποφεύγῃ ἀπεσύρετο τὴν μεγάλην ἐβδομάδα εἰς τὴν ἐξοχὴν ὅπως γράφει, εἰς ἐπιστολὴν τοῦ 1846: «ἐπῆγα εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἀλλὰ κι' ἐκεῖ ἔφθανε βροντοφωνοῦσα ἡ θρησκευτικὴ εὐθυμία τῶν ἡμετέρων». Καὶ βραδύτερον, τὸ 1849, γράφει: «Πρέπει εἰς μακρυνὴν ἐξοχὴν νὰ σωθῶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους θορύβους καὶ πυροβολισμοὺς τοῦ μεγάλου Σαββάτου, ποῦ διαρκοῦν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ νύχτας»⁽³⁾.

Ὁ Σολωμὸς εἰς πολλὰ ποιήματά του διατρανοῖ τὴν πίστιν του ἐπὶ τὴν θεῖαν δικαιοσύνην καὶ μάλιστα εἰς τὸ ποίημά του «Ὁ Λάμπρος»⁽⁴⁾, ὅπου ἀριστοτεχνικῶς ἀντιπαραθέτει τὴν διεφθαρμένην τοῦ Λάμπρου

ψυχὴν πρὸς τὴν ἀθῶαν κατὰ βάθος Μαρτὶαν, ἢ ὁποῖα, ζῶσα μετὰ τὴν συνειδήσιν τῆς ἁμαρτίας, ὑφίσταται τὴν τρομερὰν κάθαρσιν καὶ ἐξαγνίζεται, ἀποθνήσκουσα μετὰ τὰς λέξεις: «ὦ παρθένα, ὦ ψυχοσώστρα».

Τὴν πίστιν του εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν διατρανοῖ εἰς πλείστα τοῦ ποιήματα ὁ Σολωμὸς καὶ χαρακτηριστικώτατα εἰς ἓν ἐπίγραμμα του:

«Ἀνάμεσα στὰ γέλια καὶ στὰ δάκρυα τρέχει ἡ ζωὴ·
ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος θὰ ζῆ ὅταν τελειώσῃ ἡ ζωὴ»⁽⁵⁾.

Ἡ μέχρι μυστικισμοῦ ἐνίοτε καταντῶσα θρησκευτικότης τοῦ Σολωμοῦ ἐκδηλοῦται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «εἰς μοναχὴν» ποίημά του⁽⁶⁾, ὅπερ ὁ Παλαμᾶς χαρακτηρίζει ὡς «μυστικὸν ὕμνολόγημα». Εἰς τὸ ποίημα αὐτὸ ἀντιδιαστέλλει ὁ ποιητὴς

«τὴν πικρὴ καὶ φοβερῶτατὴ τοῦ κόσμου ἀνεμοζάλη·
ἀπὸ «τῆς Παράδεισος τὰ κάλλη»,
ὅπου «δὲν φθάνει ἡ τρικυμία»,
«ἐκεῖ ταραζοῦν ἄρματα
καὶ θρόνοι αἱματωμένοι·
ἐδῶ εὐτυχία καὶ θρίαμβος».

Βλέπων ὁ ποιητὴς, οἶονεῖ ἐν δράματι, τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ἐνδουομένης τῶν μοναχικῶν σχῆμα Ἀννης Γεωργομίλα, προτρέπει αὐτὴν νὰ μὴ φοβηθῇ τὴν ἐρημίαν καὶ τὴν μόνωσιν:

«Φριχτὴ ναι ἡ ὥρα ποῦ ἄνθρωπος
βαριά ψυχομαχᾷ·
μὴ φοβηθῆς νὰ σ' ἐρημῇ
τότε ἀπὸ κάθε μάτι.
Ἰσοῦ ὁ Χριστὸς ποῦ γέροντας
στοῦ πόνου τὸ κρεββάτι,
σοῦ σιάζει τὸ προσκέφαλο
καὶ σὲ παρηγορεῖ».

Καὶ ἐν τέλει δίδει εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαγγελίαν τῆς μελλούσης ἀναστάσεως, τὴν ὁποῖαν, ποιητικῇ ἀδείᾳ, βλέπει ἐπιστάσαν δι' αὐτήν:

«τὰ μάτια τῆς ἀστράφανε
τοῦ τάφου ἀπὸ τὴν κλίνην.
Κύττα! πετιέται ὀλόχαρη,
καὶ μέσ' ε' τὸ λάκκο ἀφίνει
τοὺς μόσχους τοῦ Μαϊάπριλου
ποῦ δὲν ὑπάρχει πλιό».

Τὸ ποίημα τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ὕμνος τῆς μοναχικῆς ζωῆς καὶ ὡς ἐν μυστικίζοντι πνεύματι κατάδειξις τῆς ἀντιθέσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς μελλούσης ζωῆς πρὸς τὴν ἀθλιότητα τῆς παρούσης.

(1) Ἀπαντὰ Δ. Σολωμοῦ, ἐκδ. βιβλ. Μαρασολῆ, Ἀθῆναι 1901 σ. 26 κ. ἑ.

(2) Ἀπόθνη σ. 127-8.

(3) Πρὸς Κ. Καίροφύλα, Ὁ ἄγνωστος Σολωμὸς, Ἀθῆναι 1927 σ. 16 κ. ἑ.

(4) Ἀπαντὰ Σολωμοῦ ἑ. μ. σ. 103 κ. ἑ.

(5) Πρὸς τὸ Ἑδριπίδειον: Τίς δ' οἶδεν εἰ ζῆν τοῦθ' ὁ κέκληται θανεῖν, τὸ ζῆν δὲ θνήσκειν ἐστὶ·
(6) Ἀπαντὰ Σολωμοῦ ἑ. μ. σ. 21 κ. ἑ.

Καὶ εἰς τὰ ἰταλικά σονέττα τοῦ Σολωμοῦ, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐγνώρισαν εἰς ἑλληνικάς μεταφράσεις ἰδίως ὁ Ἀριστείδης Καφοκέφαλος⁽¹⁾, ὁ Σπυρίδων Δὲ Βιάζης⁽²⁾, ὁ Γεώργιος Καλοσγούρος⁽³⁾ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Καιροφύλας⁽⁴⁾, διαλάμπει ἡ ζωηρά του πίστις καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἡ βαθυτάτη ἀποστρόφη του πρὸς τὴν ἀπιστίαν. Τοιουτοτρόπως ἀπαυνεύουν βαθυτάτην θρησκευτικότητα τὰ ἰταλικά του ποιήματα «Ἡ θρησκεία», «Ὁ ψαλμός», «Ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου», «Στὸν ἅγιον Διονύσιον», «Ἡ δευτέρα παρουσία», «Ὁ ἥλιος», ὧδῃ καὶ σονέττα «γιά τρώτη λειτουργία» καὶ τόσα ἄλλα. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς διαβάσω περικοπὰς τινὰς ἐκ τοῦ σονέττου «Ἡ θρησκεία», κατὰ ὥραιον πεζὴν μετάφρασιν τοῦ κ. Καιροφύλλα⁽⁵⁾:

«Ποῖα εἶναι αὐτὴ ποὺ αἰσθάνομαι νὰ μοῦ ἐγγίξῃ τὴν καρδίαν καὶ νὰ μοῦ ἀναγαλιᾶξῃ ὅλες τὰς αἰσθήσεις; Εἶναι ἡ θρησκεία, ποὺ μέσ' τὸν ὠκεανὸ τῆς ζωῆς ἔρχεται τὴ θνητὴ καρδίαν ν' ἀνυψώσῃ.

«Ὅσοι δὲν δίδουν σ' αὐτὴν πίστην, φλογίζονται καμμένοι ἀπ' τὸ αἰώνιον ἀστροπελέκι, καὶ στὴν κόλασιν ἴχνη φωτιᾶς ἀποτυπώνουν».

Καὶ ὁ ὠραιότατος «Ψαλμός» του⁽⁶⁾, εἶναι ἀληθινὸς ὕμνος εἰς τὸν Θεὸν δημιουργόν καὶ τὸ δημιούργημα του:

«Ὅλα μιλοῦν γιὰ τὸ Θεό. Μιλεῖ ἡ γελαστὴ ἐμφάνισις τοῦ φεγγαριοῦ καὶ τῶν ἀστρῶν, μιλεῖ τὸ βυνατὸ μούγκρισμα τῶν καταγιγῶν, μιλεῖ τῆς θάλασσας τὸ βαθεῖον ἀνατρίχιασμα.

«Ὅταν ὁ ἥλιος ξυπνᾷ ὄλον τὸν κόσμον, μιλοῦν ἡ ἀμέτρητες φωνές του καὶ γιὰ τὸ Θεό λένε τόσο ὠραῖα πράγματα ὅσα δὲν μπορεῖ θνητὸ γόνιμο ἀχεῖλι.

Προχωρεῖ στὸ ἔργο του καὶ τὴν ἡμέραν φκιάνει καὶ ζωηρὰς φλόγας· σ' ὅλη τὴ πλάση γύρω ἀχτινοβολεῖ ἡ εἰκόνα τῆς αἰώνιας ἰδέας.

«Ὅλη ἡ δημιουργία τὸ Θεό παρακαλεῖ κι' αἰσθάνεται ἀπὸ τοῦ χορταριοῦ τὸ φυλλαράκι ἕως τὸ σὸράνιον [ζαφείρι. Μόνο τοῦ ἀνθρώπου ἀφῶνος μένει ὁ νοῦς».

Διὰ πάντα ταῦτα δικαίως ἀπεκλήθη ὁ Σολωμὸς «ποιητὴς τῆς πίστεως»⁽⁷⁾.

(1) Sonetti, Δεκατετράστιχα Σολωμοῦ. Ἐλεύθεροι μεταφράσεις ἀνέκδοτοι ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ, ὑπὸ Ἀριστείδου Καφοκέφαλου, Ζάκυνθος 1902.

(2) Εἰς Παναθήναια 1902 καὶ 1918, Παρθενῶνα 1908, κ. ἄ.

(3) Δ. Σολωμοῦ τὰ ἰταλικά ποιήματα, Ἀθήναι 1921, εἰς ἅπαντα Σολωμοῦ, ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη, με ἀξιόλογα προλεγόμενα (σ. 273—300).

(4) Σολωμοῦ ἀνέκδοτα ἔργα, Ἀθήναι 1927.

(5) Σολωμοῦ ἀνέκδοτα ἔργα, σ. 53.

(6) Αὐτόθι σ. 55.

(7) Ἀσκήρικτος ἡ γνώμη ἐν ἄρθρῳ ἐν «Ἐλευθερῷ Λόγῳ» τῆς 25-12-25 («Ἡ θρησκευτικότης τοῦ Σολωμοῦ») καθ' ἣν ὁ Χριστιανισμὸς τοῦ Σολωμοῦ εἶναι «μᾶλλον ἐπιφανειακός, μᾶλλον ποιητικὸς παρὰ θρησκευτικὸς, δὲν ἔχει τίποτε τὸ βαθύ».

Ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Σολωμὸς ἐθαύμαζε τὴν φύσιν:

«μάγμα ἡ φύσις κι' ὄνειρο στὴν εὐμορφίαν καὶ χάριν»⁽⁸⁾,

κακῶς συνεπέρανάν τινες ὅτι οὗτος πανθειῖζει, ἐνῶ σαφῶς διακρίνει μεταξὺ πλάστου καὶ πλάσεως ὡς λέγει εἰς τὸ ἰταλικὸν του σονέττον «ὕμνος εἰς τὴν ζωὴν»:

«Κι' ἐοὺ ζωῆ, χαμογέλα στὸν ποιητὴ σου»⁽⁹⁾.

* * *

Καὶ ἡ ἠθικὴ ἰδεολογία τοῦ Σολωμοῦ ἦτο ὅλως σύμφωνος πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἠθικὰς ἀρχὰς. Κέντρον καὶ σκοπὸν τοῦ βίου ἐθεώρει τὴν ἀγάπην ὡς ἔλεγεν:

«Ἀγάπα γιὰ νὰ ζήσης, ζῆσε γιὰ ν' ἀγαπᾷς»⁽¹⁰⁾.

Ὡς λέγει ὁ φιλικῶς μετὰ τοῦ Σολωμοῦ συνδεόμενος συνθέτης τοῦ ὕμνου Μάντζαρος, «ἡ ἀγνότης, ἡ ταπεινότης, ἡ ξαστεριά, ἡ ἀγαθοεργία, ἡ μεγαλοψυχία, ἡ δικαιοσύνη καὶ μιά κάποια παιδικὴ ἀθωότης» εἶναι τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ χαρᾶκτῆρος αὐτοῦ.

Τὴν ἀγαθότητα τοῦ ποιητοῦ δεῖκνυει ἡ ἀγάπη του πρὸς τὰ ἀθῶα παιδιά, εἰς τὴν ἀναστροφὴν τῶν ὁποίων ἠρέσκετο καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἐμοίραζε πάντοτε γλυκὰ καὶ δῶρα⁽¹¹⁾. Ἦτο πολὺ φιλεύσπλαγχνος καὶ ὅταν ὁ ἀδελφὸς του Δημήτριος τοῦ συνέστησε νὰ εἶναι φειδωλότερος πρὸς τὰς ἐλεημοσύνας, ἀπήνησε⁽¹²⁾:

«Γυμνὸς στὸν κόσμον ἐμπήκα, γυμνὸς θεὸς νὰ ταφῶ...».

Τὴν τρυφερότητα τοῦ Σολωμοῦ δεῖκνυει καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὰ ζῶα. Ἡμέραν τινὰ, συναντήσας καθ' ὁδὸν πλανώδιον πτηνοπώλην, ἠγόρασε ὄλα τὰ πτηνά, τὰ ὁποῖα οὗτος εἶχε, καὶ ἀνοίξας τὰς κλωβούς των, ἐχάρισεν εἰς αὐτὰ τὴν ἐλευθερίαν, ψιθυρίζων «τὰ καυμένα»⁽¹³⁾.

Αἱ ἠθικαὶ καὶ ἀνθρωπιστικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Σολωμοῦ διαφαίνονται εἰς δλόκληρον τὴν ποιησίν του. Ὅπως ὀρθῶς εἶπεν ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος⁽¹⁴⁾, «ὁ Σολωμὸς εὐγενεῖ καὶ ὑψώνει τὰ πνεύματα μετὰ τὴν φλόγα

(8) Ἄπαντα Σολωμοῦ ἔ.μ. σ. 177.

(9) Κ. Καιροφύλας, Σολωμοῦ ἀνέκδοτα ἔργα, σ. 91.

(10) Σπ. Δὲ Βιάζης, Παναθήναια 17, 342.

(11) Κ. Καιροφύλας, Ὁ ἀγνωστός Σολωμὸς, Ἀθήναι 1927, σ. 139. Πρβλ. Σπ. Δὲ Βιάζης, Παναθήναια 6, 717-7, 368.—Περὶ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Σολωμοῦ πρβλ. καὶ Κ. Καιροφύλλα, Ὁ ἔθνικὸς ποιητὴς ὡς ἀνθρώπος, Ἀλεξανδρινὴ τέχνη, 5, 225 κ.ἑ.

(12) Σπ. Δὲ Βιάζης, Παναθήναια 4, 124.

(13) Σπ. Δὲ Βιάζης, Παναθήναια 4, 123.

(14) Λόγος εἰς μνημόσυνον Δ. Σολωμοῦ, εἰς Ἰουλίου Τυπάλδου Ποιήματα, Ἀθήναι 1916, ἐκδ. Φέξης, σ. 136.

E.I. Pappas K.T.A. 2008
IOANNINA

της ἀγάπης». Πράγματι εἰς τὰ ποιήματά του ἐκφράζεται μετὰ θερμῆς συμπαθείας καὶ συμπνεῖ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην δυστύχϊαν καὶ ἀθλιότητα, θαυμάζει τὸ ἄξιον θαυμασμοῦ, οἰκτεῖρει τὸ ἄξιον οἰκτοῦ καὶ θαυμασιῶς παριστᾷ τὴν πάλιν πνεύματος καὶ ὕλης καὶ τὸν θρίαμβον ἐκείνου ἐπ' αὐτήν. Εἰς τὰ ποιήματά του διαφαίνεται ὅλη ἡ λεπτότης καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα, τὴν ὁποίαν ψάλλει εἰς τόνους ἱδανικοῦς, αἰθερίους καὶ ἐξηγνισμένους⁽¹⁾. Ἀριστοτεχνικῶς δ' εἰκονίζει τὸ βαθύτερον τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων, τὴν μητρικὴν ἀγάπην, εἰς πολλὰ ποιήματά του καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν «τρελλὴ μάγνα»⁽²⁾.

Ἡ εὐγένεια τοῦ ἦθους του δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὴν φιλοκατήγορον τάσιν τῶν πολλῶν καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ ἀδυνάτου, διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐννοεῖται, φύλου καὶ τὴν ἀποστροφήν του ταύτην διατρανοῖ λαμπρῶς εἰς τοὺς γνωστοὺς στίχους τῆς Φαρμακωμένης⁽³⁾, ποιήματος, ὅπερ συνέθεσε μόλις ἐγνώσθη ἡ αὐτοκτονία τῆς Μαρίας Παπαγεωργίου (1826), ἡ ὁποία τὸσον αὐστηρῶς ἐσχολιάσθη ὑπὸ τῆς κοινωνίας.

«Κόσμε ψεύτη! Ταῖς κόραις ταῖς μαύραις
κατατρέχεις ὅσο εἶν' ζωνταναῖς,
σκληρῆ κόσμε! καὶ δὲν τοὺς λυπάσαι
τὴν τιμὴν, ὅταν εἶναι νεκραῖς.

Σῶπα, σῶπα! θυμήσου πῶς ἔχεις
θυγατέρα, γυναῖκα, ἀδελφή·
σῶπα, ἡ μαύρη κοιμάται σ' τὸ μνήμα
καὶ κοιμάται παρθένα σεμνή».

Εἰς ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ διαφαίνεται ὁ ἀληθὴς εὐπατρίδης μὲ τὰ εὐγενικά συναισθήματα, μὲ τὰς ὑψηλὰς ἠθικὰς ἀρχάς, μὲ τὸν πόνον διὰ τὰς θλιμμένας ψυχὰς.

Ὁ Σολωμός ἐλυπεῖτο πολὺ διὰ τὴν ἠθικὴν κατάπτωσιν τῆς ἐποχῆς του καὶ γράφων πρὸς τὸν Τερτσέτην, τῆ 25ῃ Μαρτίου 1841, μ. ἀ., τῷ λέγει:⁽⁴⁾ «Τί νὰ εἶπω διὰ τὸ παρόν; ἡ διαφθορά εἶναι τὸσον γενικὴ καὶ ἔχει τὸσας βαθεῖας ρίζας, ὥστε προξενεῖ κατάπληξιν. Ὅταν οἱ αἵτιοι αὐτῆς καταχθοῦν ἐντελῶς, εἶναι δυνατὴ μία ἠθικὴ ἀναγέννησις. Τότε τὸ μέλλον μας θὰ εἶναι μεγάλο, ἂν ὅλα στηριχθοῦν εἰς τὴν ἠθικὴν, ἂν ἡ δικαιοσύνη θριαμβεύσῃ, ἂν τὰ γράμματα καλλιεργηθοῦν ὄχι πρὸς ματαιὰν ἐπίδειξιν, ἀλλὰ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ ἀνατροπῆν καὶ ἀπὸ μὀρφωσιν ὄχι σχολαστικὴν».

(1) Πρβλ. Γρ. Ξενοπούλου, Ὁ Σολωμός καὶ αἱ γυναῖκες, Νέα Ἑστία 1927 σ. 77—82 καὶ 165—171.

(2) Ἄπαντα Σολωμοῦ ἔ. μ. σ. 118 κ. ἔ.

(3) Ἀυτόθι σ. 18.

(4) Σπ. Δὲ Βιάζη, ἀπὸ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Σ., Παναθηναῖα 18, 260.

Οἱ μικρολόγως πάντοτε ἀναζητοῦντες εἰς τὸν βίον τῶν ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας ἀντιθέσεις πρὸς τὰς ὑπ' αὐτῶν ἐξαγγελλομένας ἀρχὰς δὲν ἐφείσθησαν καὶ τοῦ Σολωμοῦ, λησμονοῦντες ὅτι οἱ ἀνθρωποὶ δὲν ἀρμόζει νὰ κρίνωνται ἐκ στιγμῶν ἀδυναμίας καὶ ἀπὸ πλευρῶν ἢ ἀπόψεων ἀσθενῶν, ὁποῖων οὐδεὶς θνητὸς εἶναι ἀπηλλαγμένος. Καὶ ὁ Διονύσιος Σολωμός, ὡς πᾶς θνητὸς, εἶχε καὶ τὰ μειονεκτήματά του ἠσθάνετο καὶ αὐτὸς, ὡς ὅλοι οἱ ἀνθρωποὶ, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί του ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς του καὶ αἰχμαλωτίζοντα αὐτὸν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας»⁽⁵⁾. Δυστυχῶς ἡ τελειότης δὲν εἶναι ἀνθρωπίνῃ ἰδιότης. Ἄν ὅμως ὁ Σολωμός εἶχεν ὡς ἀνθρωπος τὰς ἀδυναμίας του, αἵτινες κυρίως προήρχοντο ἐκ τῆς φυσικῆς νευρασθενείας του, ἡ ὁποία πολὺ ἐπετάθη ἐκ τῆς πολυκρότου συγγενικῆς δίκης, τῆς στερησάσης αὐτὸν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ τῆς ψυχικῆς γαλήνης καὶ ἡρεμίας, ἡ προσπάθειά του ὅμως ἦτο πάντοτε εὐγενής, ἡ ἰδεολογία του ὅλως πνευματικὴ καὶ ὑψηλὴ καὶ ἡ προσωπικότης του ἰδιαζόντως ἠθικὴ.

* * *

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ συναίσθημα, ὅπερ κατ' ἐξοχὴν κυριαρχεῖ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ εἶναι ἡ φιλοπατρία. Μυηθεὶς πιθανώτατα εἰς τὰ τῆς φιλικῆς ἐταιρίας —κατὰ τὴν παράδοσιν ὠρκίσθη τὸν ὄρκον τοῦ φιλικοῦ πρὸ τῆς εἰκόνας τοῦ Τριμόρφου εἰς τὴν πρὸς τὸ Ψῆλωμα ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Γεωργίου⁽⁶⁾ — παρηκολούθει μὲ ἀληθινὴν ἀγωνίαν τὰς τύχας τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, δαπανήσας καὶ οὐχὶ εὐκαταφρόνητα ποσὰ χάριν τῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγωνιζομένων⁽⁷⁾.

Οἱ ἀντίλαλοι τῶν κανονίων ποῦ ἠκούοντο ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ὡς καὶ τὰ γυναικόπαιδα τῶν Μεσολογγιτῶν, «θλιμμέν' ἀπομεινάρια τῆς φυγῆς καὶ τοῦ χαμοῦ», τὰ ὁποῖα εἶχαν καταφύγει εἰς τὴν φιλόξενον νῆσον, ἐγέννησαν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Σολωμοῦ, καθὼς καὶ ὅλων τῶν συμπατριωτῶν του, τὴν ζωηροτέραν συμπάθειαν διὰ τὰ δεινοπαθήματα τῆς ἠρωϊκῆς πόλεως. Ὅταν ἡμέραν τινὰ ὁ Σολωμός, εὐρισκόμενος εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἤκουεν ἐδκρινῶς «τὸ πολὺ κανόνισμα», ἀνῆλθεν ἐπὶ τινος λόφου, ἀνύψωσε τὰς χεῖράς του καὶ ἐφώνηξε «Βάστα, καημένο Μεσολόγγι, βάστα» καὶ ἔκλαψε. Καὶ μίαν ἑσπέραν, καθήμενος ὑπὸ ἐλαίαν, διέκοψε τὴν σιωπὴν του καὶ εἶπεν εἰς τὸν

(5) Παῦλου πρὸς Ῥωμαίους 7, 23.

(6) Α. Ζῶη, ἱστ. ἔγγραφα καὶ σημειώματα, Ζάκυνθος 1900, σ. 26. Σπ. Δὲ Βιάζη, Παναθηναῖα 4, 123 καὶ 17, 340. Τὸ ἐναντίον ὀποστηρίζει ὁ Μιχαλόπουλος ἔ. μ.

(7) Πρβλ. ἱερῶς Κ. Στρατοῦλη ἐπικηδεῖον εἰς Σολωμόν σ. 10, ὡς καὶ ἐπικηδεῖον εἰς τὸν αὐτὸν ὑπὸ Ν. Κατραμῆ.

ἀκόλουθόν του: «τί νὰ γίνωνται ἐκεῖ κά-
του τώρα τ' ἀδέρφια μας;» καὶ ἐδάκρυσεν.
Καὶ ἄλλοτε διέταξε τὸν ὑπηρέτην του νὰ
μοιράσῃ τὴν τροφήν του εἰς τοὺς χωρικούς,
λέγων «τὴν ὥρα τούτῃ πόσοι πεινᾶνε στὸ
Μεσολόγγι! Δὲν θέλω περιστέρια», καὶ ἔφα-
γε μόνον ἄρτον καὶ ἐλαίας⁽¹⁾.

Θὰ ἠδύνατο νὰ παρατηρηθῇ, ὅπως καὶ
παρητηρήθη, ὅτι αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ σολω-
μονικοῦ πατριωτισμοῦ εἶναι ἄγαν θηλυ-
πρεπεῖς καὶ ὅτι μᾶλλον θὰ ἤρμοζεν εἰς
ἄνδρα νέον καὶ ὑγιᾶ, ὡς ὁ Σολωμός, νὰ
δειξῇ ἐναργέστερον τὴν πρὸς τὴν ἀγωνιζο-
μένην πατρίδα του ἀγάπην, κατερχόμενος
μὲ τὸ δῦλον ἀνά χειρας εἰς αὐτήν, ὅπως
ἔπραξαν καὶ ξένοι φιλέλληνες. Ἀλλὰ δὲν
δικαιούται τις νὰ ἀποφαίνεται καὶ νὰ κατα-
δικάζῃ χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τοὺς λόγους, οἵ-
τινες προεκάλεσαν τὴν τοιαύτην στάσιν
τοῦ Σολωμοῦ· ἀναντιρρήτως δὲ κάποιος
ἰσχυρὸς λόγος θὰ τὸν συνεκράτει καὶ θὰ
τὸν ἠμπόδιζε νὰ μετᾶσχη τοῦ ἀγῶνος, τοῦ
ὁποίου ἀναντιρρήτως θὰ μετεῖχεν ἔάν ἡ-
δύνατο, ἐφόσον ἐθεώρει κατάρως ἀξίον τὸν
δυναμένον νὰ πολεμήσῃ καὶ μὴ πολεμοῦν-
τα' ὡς λέγει, εἰς τὸν ἐθνικὸν ὕμνον⁽²⁾, ὁ
πατριάρχης εἶχεν ἀφήσει τὴν κατάραν του

«εἰς ὅποιον δὲν πολεμήσῃ
καὶ ἠμπορεῖ νὰ πολεμῇ».

Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὁ ὠραιοπαθὴς Σο-
λωμός νὰ μὴ κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὴ
ἐπιθυμῶν καὶ μὴ δυναμένον νὰ ἀντιμετω-
πίσῃ τὴν ἀναρχίαν καὶ τὴν δυστυχίαν, εἰς
τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ἡ ἀγωνιζομένη πα-
τρίς, ἀφοῦ ἄλλως ἦτο τόσον ἐκ φύσεως
εὐπαθὴς⁽³⁾. Καλλιτεχνικὴ φύσις, ἐνόμι-
ζεν ὅτι τὸ ἰδεῶδες πρέπει νὰ μείνῃ ἰδεῶδες
καὶ ἐφοβεῖτο μὴ κηλιδῶσῃ τὴν εἰκόνα τῆς
ἰδεῶδους Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν εἶχε πλά-
σει εἰς τὴν φαντασίαν του, μὲ τὴν πραγμα-
τικότητα. Δὲν ἤθελε νὰ χάσῃ τὴν εἰρήνην
του, τὴν ὁποίαν, ὡς ἔλεγεν, ἤθελε νὰ τὴν
πάρῃ μαζί του εἰς τὸν τάφον⁽⁴⁾. Ἐκ τῶν
ἀντιλήψεων τούτων ὀρμώμενος ὁ Σολω-
μός οὐδέποτε ἐπεσκέφθη τὴν Ἑλλάδα, καὶ
ὅταν προετρέπετο ὑπὸ φίλων νὰ κατέλθῃ
εἰς τὴν ἱερὰν γῆν, τῆς ὁποίας ἔψαλε τὸν
ἔνδοξον ἀγῶνα, ἀπήντα ἀρνούμενος, διότι,
ὡς ἔλεγεν, ἐφοβεῖτο μήπως ἡ αὐτοψία τῆς
ὄντότητος, μάλιστα ὄντότητος μὴ εἰσέτι
συγκεκριτημένης, οἷα ἡ ἑλληνικὴ, ἤθελεν
ἴσως ἀφανίσῃ τὴν ἱδανικὴν ἐποποιίαν, τὴν
ὁποίαν εἶχε μορφώσῃ «μέσ στ' ἅγιο βῆμα
τῆς ψυχῆς»⁽⁵⁾. Καὶ ὅταν πάλιν βραδύτερον

προετράπη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ
Σολωμός ἀπήντησε: «Φοβοῦμαι μὴ δὲν τὴν
γνωρίσω· θὰ ὑπάγω ναί, πλην ὅσον ἐγὼ
βραδύνω τοσοῦτον αὐτὴ προχωρεῖ εἰς τὴν
ἀρχαίαν τῆς εὐκλειαν»⁽⁶⁾. Βραδύτερον εἶ-
ναι ἀληθές, τὸ 1830, ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυ-
μίαν νὰ κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα, ἀλλὰ τὸν
ἀπέτρεψεν ὁ Τερτσέτης, λόγῳ τῶν πολλῶν
ἀσθενειῶν⁽⁷⁾.

Ἄλλ' ἔάν, ὡς ὀρθότατα παρατηρεῖ ὁ Κω-
στῆς Παλαμᾶς⁽⁸⁾, ὁ Σολωμός δὲν ἐκράτη-
σεν ὄπλον, «μὲ τὴ λύρα πλήρωσε τὸ με-
γάλο φόρο πρὸς τὴν πατρίδα. Φτάνει πῶς
ἔγραψε τότε τὸν ὕμνον καὶ τὴν καταστρο-
φὴ τῶν Ψαρῶν καὶ πῶς ἀπὸ τότε χτύπησε
στὴ φαντασίαν του, μαγεμένη ἀπὸ τὸ ἐπικὸ
μεγαλεῖο τοῦ πεσμένου Μεσολογγιοῦ, τὸ
ποίημα τῶν ἐλευθέρων πολιορκημένων. . .
Μήπως ἡ ἰδέα δὲν εἶναι δύναμη καὶ μή-
πως δὲν ὑπάρχει γιὰ τὴν τιμὴ τῶν πραγμά-
των ἕνας ὑψηλότερος κύκλος, . . . καὶ ἕνα
καλλιτέχνημα δὲν ἀξίζει ἴσα μὲ μίαν ἀν-
δραγαθίαν;», καὶ, προσθέτω, πολλάκις πο-
λὸ περισσότερο ἀπὸ μίαν ἀνδραγαθίαν;
Πάντως, φρονῶ, ὅτι οὐδεὶς δικαιούται νὰ
κατακρίνῃ ἄνδρας, ὡς ὁ Σολωμός καὶ ὁ
Κοραῆς, οἵτινες εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν δὲν
ἴσχυεν ἡ γενικὴ στρατολογία, ἐν τῇ συναι-
σθήσει τῆς ἀδυναμίας των διὰ τὴν ἐνεργὸν
στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, δὲν κατῆλθον μὲν
εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν πνευ-
ματικῶν των ὄπλων προσέφεραν εἰς τὴν
πατρίδα ἀσυγκρίτως πλέον ἀνεκτιμήτους
ὑπηρεσίας ἢ ὅτι θὰ προσέφεραν διὰ τῆς
θυσίας αὐτῆς τῆς ὕλικῆς των ζωῆς.

Ἡ ἀκοίμητος καὶ πυρῶδης φιλοπατρία
τοῦ Σολωμοῦ διαλάμπει εἰς τὰ ποιήματά
του. Ὡς προσφυῶς ἐλέγχθη «ἡ ποιήσις τοῦ
Σολωμοῦ ἐκ τῆς πατρίδος ἐμπνέεται, τὴν πα-
τρίδα ἐκφράζει καὶ τὴν πατρίδα ἐξαίρει»⁽⁹⁾.

Ὁ ἐθνικὸς ὕμνος, «τὸ ἄσμα τῶν ἀσμά-
των τῆς πατριωτικῆς ἐμπνεύσεως», κατὰ τὴν
ἐκφρασίαν τοῦ Γεωργίου Τερτσέτη⁽¹⁰⁾, κατέ-
στη τὸ ἱερὸν σύμβολον τῶν ἐθνικῶν ἰδεω-
δῶν τοῦ γένους, τὸ ὅποιον, ὡς ἔλεγεν ὁ
Ἰάκωβος Πολυλάς⁽¹¹⁾, ἴσῳν «αὐγερινὸς τοῦ
ἐλληνικοῦ οὐρανοῦ ἔλαμψεν ἤδη εἰς γενεὰς
ἀνθρώπων μὲ φῶς ἀθάμπωτο καὶ παρηγο-
ρητικόν, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου καταβαίνει εἰς κάθε
γενναία ψυχὴ τὸ θάρρος εἰς τὰ μέλλοντα
καλὰ καὶ ὁμορφα τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Τὸ
ὑψηλὸν αὐτὸ ποίημα δὲν ἐνεθουσίασε μόνον
εἰς ὥρας ἀγῶνων καὶ ἐνεθάρρυνεν εἰς

(1) Σπ. Δὲ Βιάζης, προλεγόμενα εἰς ἐκδ. ἀπάντων
ὑπὸ Ραφτάνη, Ζάκυνθος 1880, σ. μα'. Πρβλ. καὶ Πα-
λαμᾶ ἑ. ἀ. σ. ιε'—ισ'.

(2) Στροφή 137.

(3) Μ. Σιγούρου, Ὁ Σολωμός ἐν Κερκύρα, Πανα-
θήναια 14, 209.

(4) Σπ. Δὲ Βιάζης, Παναθήναια 9, 43.

(5) Ζαμπελλίου, Πόθεν ἢ κοινὴ λέξις τραγουδῶ, ἐν

Πολυλά· Ζαμπελλίου, Γόρω στὸ Σολωμό, Ἀθήναι 1925,
σ. 98.

(6) Ν. Κατραμῆ, Λόγος ἐπικήδειος εἰς Δ. Σολω-
μόν, Ζάκυνθος 1857, σ. 14.

(7) Σπ. Δὲ Βιάζης, Παναθήναια 9, 16.

(8) Προλεγόμενα σ. ιε'—ισ'.

(9) Κ. Παλαμᾶ, Ἑθνικὴ ἀγωγή 1, 52.

(10) Σπ. Δὲ Βιάζης, Πρόλογος ἀπάντων Σολωμοῦ,
ἐκδ. Ραφτάνη, Ζάκυνθος 1880, σ. λβ'.

(11) Εἰς τὰ προλεγόμενα ἐκδόσεως ἀπάντων Σολω-
μοῦ, Κέρκυρα 1852, σ. ιη'.

ῶρας ἀτυχιῶν, δὲν συνηδέλωσε μόνον εἰς ἐποχὰς ἐρίδων και συνεκίνησε μέχρι τῶν μυχιῶν τοὺς ἐν τῇ διασπορᾷ, ἀλλ' ἀνύψωσε και ἀνυψοῖ τὸ πνεῦμα ἀπὸ τοῦ κόσμου τῆς ὕλης και τῆς βιοπάλης εἰς σφαιρας αἰθερίους και εἰς τοὺς κόσμους τῶν ἰδεῶν και ὡς τοιοῦτο, μεταφρασθὲν εἰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, οὐ μόνον ἐκρίθη εὐμενέστατα ὑπὸ ἀνδρῶν, ὡς ὁ Μαντζόνι, ὁ Ρεγάλδης, ὁ Φλωριέλ, ὁ Θωμαζέος, ὁ Βίκτωρ Οὐγγῶ, ὁ Ἀμερικανὸς Φέλτον, ὁ Λαμαρτίνος, ὁ Chateaubriand και ὁ Goethe, ἀλλ' εὗρεν ἀπήχησιν και εἰς τὰς καρδίας τῶν λαῶν και ἐγνώσθη ἕως εἰς τὰς στέππας τῆς Ρωσσίας (1).

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ὕμνου τοῦ ὁ Σολωμός ἀνυμνεῖ τὴν «Ἐλευθερίαν», τὴν ὁποῖαν παριστᾷ

«ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη
τῶν Ἑλλήνων τὰ ἰσοά»

τὴν «Ἐλευθερίαν», τὴν ὁποῖαν, εἰς τὸ ὑπέροχον ἰταλικόν του ποῖημα «ἑλληνικὸν καράβι» (2), παριστᾷ «μέσα στὰ στήθη ὀλόσωμη στημένη», ποὺ φωτίζει «ὡσάν τοῦ ὠκεανοῦ μέσα στὴ μέση ὁ ἥλιος». Ἀριστοτεχνικῶς δ' ἀντιθέτει εἰς τὸν ὕμνον ὡς ἀντιδρῶντα εἰς τὴν ἐλευθερίαν τὸν ἄγγελον τοῦ ὀλέθρου, ὅστις «στέλνει παῖνα και θανατικὸ» και τὸ φοβερῶτερον ὄλων τῶν κακῶν, τὴν διχόνοιαν.

Ἡ διχόνοια ποὺ βαστάει
ἓνα σκῆπτρο ἢ δολερὴ
καθενὸς χαμογελάει,
πάρ' το, λέγοντας, και σύ.

Κεῖο τὸ σκῆπτρο ποὺ ὅσος δείχνει
ἔχει ἀλήθεια ὠραία θωριά·
μὴν τὸ πιάστε, γιατί ρήχνει
εἰσὲ θάκρυα θλιβερά.

Ἀπὸ στόμα ὁποῦ φθονάει,
παλληκάρια, ἄς μὴν πωθῆ,
πῶς τὸ χέρι σας κτυπάει
τοῦ ἀδελφοῦ τὴν κεφαλή.

Μὴν εἰποῦν σ' τὸν στοχασμὸ τους
τὰ ξένα ἔθνη ἀληθινά·
ἐάν μισοῦνται ἀνάμεσὸ τους
δὲν τοὺς πρέπει ἐλευθερία.

Οἱ ἀθάνατοι αὐτοὶ στίχοι, μὲ τὴν αἰωνίαν ἐπικαιρότητά των, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀκουσθοῦν ἀπὸ τὸ ἔν ἕως τὸ ἄλλο τῆς Ἑλλάδος ἄκρον.

Μετὰ πικρίας στρεφόμενος ὁ Σολωμός πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς, τοὺς ἐρωτᾷ μετὰ τινος εἰρωνείας:

«Τί θὰ κάμετε; θ' ἀφήστε
νὰ ἀποκτήσωμεν ἡμεῖς
λευθερίαν, ἢ θὰ τὴν λύστε
ἐξ αἰτίας πολιτικῆς;

(1) Φ. Μιχαλοπούλου, Ε. μ. σ. 124.

(2) Γ. Καλοσγούρου, Δ. Σολωμοῦ τὰ ἰταλικά ποιήματα, Ἀθήναι 1921, σ. 41—42.

Τοῦτο ἀνίσως μελετᾶτε,
ἰδοῦ, ἐμπρὸς σας τὸν σταυρὸ·
βασιλεῖς! ἔλατε, ἔλατε,
και κτυπήστε κ' ἐδῶ!

Λέγεται ὅτι ὁ λόρδος Γεώργιος Κάνιγγ, ἀναγνοὺς τοὺς στίχους τούτους, συνησθάνθη τὴν ἐννοιάν των και ἀπεφάσισε ἐνεργότερον νὰ καταδείξῃ τὰ φιλελεύθερα και φιλελληνικά του συναισθήματα (3).

Μὲ ἀληθινὴν ἔξαρσιν και ὑπέροχον πατριωτισμὸν ὁ Σολωμός ζωγραφίζει ἐν τῷ ὕμνῳ τὰς κυριώτερας φάσεις τοῦ ἀγῶνος, τὴν πολιορκίαν και ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς, τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλης, τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου, τὴν καταστροφὴν τῶν Τουρκαλβανῶν εἰς τὰ νερά τοῦ Ἀχελώου, τὴν πυρπόλησιν τῆς ναυαρχίδος ἐν Χίῳ, τὸν ἠρωϊσμὸν τῶν Σουλιωτισσῶν, τὴν ἠρωϊκὴν θυσίαν τοῦ ἔθνομάρτυρος πατριάρχου.

Και τὸ εἰς σχεδιάσματα καταλειφθὲν ποῖημα, τὸ ὑπὸ τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» (4), δύναται ὄντως νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς εὐαγγέλιον τοῦ πατριωτισμοῦ. Εἰς τὸ εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ἀναφερόμενον ποῖημα τοῦτο, ὁ Σολωμός ἐξαίρει τὸν πατριωτισμὸν τῶν Μεσολογγιτῶν, ποὺ «δὲν τοὺς βαραίν' ὁ πόλεμος, ἀλλ' ἔγινε πνοή τους», και θαυμάζει τὰς γυναῖκας τοῦ Μεσολογγίου «ταῖς ἀντρογυναῖκες», ποὺ ἔμεναν «ἀκίνηταις, ἀστέναχταις, δίχως νὰ ρήξουν δάκρυ». Κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ποιήματος εἶναι ἡ ἐπὶ τῆς ὕλης ἐπιβολὴ τοῦ πνεύματος, χάριν τῶν ἰδεῶδων τοῦ ὁποῦ θυσιάζονται τὰ πολυτιμότερα ὕλικά ἀγαθὰ.

Εἰς τὸ ποῖημα τοῦ Σολωμοῦ «Ὁ Κρητικὸς» (5) ἀριστοτεχνικῶς εἰκονίζεται μία εὐγενὴς ψυχὴ, εἰς τὴν ὁποῖαν συνυπάρχει ὁ ἀγνότερος πατριωτισμὸς και «ἡ παθητικωτάτη λατρεία τῆς ἀγαπημένης γυναίκος» (6).

Και εἰς τὸ ἐπίγραμμα «ἡ καταστροφὴ τῶν Ψαρρῶν» (7) και εἰς τὸ ποῖημα «εἰς τὸν θάνατον τοῦ Μπαῖρον» (8) και εἰς τόσα ἄλλα ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ, ἑλληνικά και ἰταλικά, καταφαίνεται ὁ ἀκοίμητος πόθος τοῦ ποιητοῦ διὰ τὴν ἐλευθερίαν και ὁ ὑπέροχος πατριωτισμὸς του.

Ἄξιον ὄλως ἰδίας μνείας εἶναι και τὸ ἰταλικὸν ποῖημα τοῦ Σολωμοῦ «Ἡ ἑλληνίδα μητέρα» (9), εἰς τὸ ὁποῖον ἡ νεαρὰ χήρα, ὡς Σπαρτιᾶτις τῆς ἀρχαιότητος, εὐχε-

(3) Ν. Κατραμῆ Φιλολ. ἀνάλεκτα Ζακύνθου, 1880 σ. 442.

(4) Ἀπαντα Σολωμοῦ, ἐκδ. βιβλ. Μαρασλή, σ. 167 κ.ε.

(5) Αὐτόθι σ. 156.

(6) Σολωμοῦ «Εὐρισκόμενα», Κέρκυρα 1859, πρόλογος Πολυλᾶ λβ'.

(7) Ἀπαντα Σολωμοῦ, ἐκδ. βιβλ. Μαρασλή, σ. 99.

(8) Αὐτόθι σ. 59.

(9) Γ. Καλοσγούρου, τὰ ἰταλικά ποιήματα τοῦ Δ. Σολωμοῦ, Ἀθήναι 1921, σ. 62.

ται εἰς τὸ βρέφος τῆς νὰ ἀναδειχθῆ ἥρωας
ὡς ὁ πατὴρ του :

«Κρέμεται τὸ σπαθὶ κοντὰ στὴν κούνιά σου, καλὸ μου,
ἀλλὰ τὸ χέρι δὲν εἶναι ποὺ τσφιγγε στὴ γύνη.
Μακρὸς ὁ λάκκος π' ἀνοίξε καὶ κλεῖ τὸν γίγαντά μου.
Κάμπους, βουνά, χωρὶς αὐτὸν μάχης καπνοὶ σκεπά»
(ζουν·

ἀλλ' αὐτὸ τώρα ποὺ κουνῶ π' ἀμείμινο κορμάκι
αὐριο θά γίνῃ δύναμη ποὺ ὁ λογισμὸς κινάει
καὶ στήθι ἀντρικιο θά στήθῃ στὰς σαϊτιές τῆς μοίρας».

καὶ τελειώνει μετ' τὴν ἐξῆς εὐχὴν διὰ τὸ
τέκνον τῆς :

«Θέλω τὸ μέτωπ' ὁ καπνὸς τῆς μάχης νὰ σοῦ γγίξῃ,
πλατεῖά τὸ στήθός σου, βαθειά, νὰ κνίξῃ ὀλέθρου
(φλόγα».

Καὶ ἐπάγεται ὁ μεταφράσας τὸ ποίημα
εἰς τὴν ἑλληνικὴν Γεώργιος Καλοσγοῦ-
ρος⁽¹⁾: «Ἔτσι ἔσταινεν ὁ ἀθάνατος ποιη-
τῆς μας τὸ ἀληθινὸ θεμέλιο τῆς ἐθνικῆς
ἀγωγῆς καὶ δυστύχημα μέγα πρέπει νὰ
θεωροῦμε ποὺ δὲν ἐπρόφθασε νὰ χαρίσῃ
κι' αὐτὸ τὸ ποίημα στὸ ἔθνος στὴν ἀλη-
θινή του μορφῇ, γιὰ νὰ εἶναι τὸ ἄσμα τῶν
ἄσμάτων τῶν σχολείων του καὶ κάθε ἐθνι-
κοῦ παρθεναγωγείου». Καὶ ὁμως, καὶ εἰς
τὴν ὥραιαν μεταφρασίν του Καλοσγοῦρου,
θά ἔπρεπε τὸ ποίημα αὐτὸ νὰ ἦτο γνωστὸν
εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν μαθητιῶσαν νεολαίαν.

Ἄλλ' ἡ ἀγάπη τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὴν
πατρίδα οὐδέποτε συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ
τυφλώτῃ οὗτος πρὸ τῶν ἐλλείψεων καὶ
τῶν τρωτῶν, πολὺ δ' ὀλιγώτερον εἰς πα-
τριδοκαπηλείαν. Τούναντίον εἶχε πάντοτε
τὸ θάρρος νὰ διακηρύττῃ ὅτι «τὸ ἔθνος
πρέπει νὰ μάθῃ νὰ θεωρῇ ἐθνικόν—θά προ-
σέθετα καὶ χριστιανικόν—ὅ,τι εἶναι ἀλη-
θές»⁽²⁾.

Ἡ φιλοπατρία τοῦ Σολωμοῦ εἶχε κατὰ
τοῦτο μεγίστην ἀξίαν ὅτι δὲν ἦτο τυφλὸν
πάθος, ἀλλὰ προήρχετο ἐκ τῆς ἐνδομύχου
πεποιθήσεως ὅτι ἡ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δι-
καίων συνηγορία ἦτο καθήκον πηγάζον
ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας, τῆς δι-
καιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας. Ὅπως ἔλεγε :
«μὴ παρθῆ γιὰ ἐθνισμὸς ὅτι δὲν εἶναι
παρὰ σέβας τῆς ἀληθείας»⁽³⁾.

Δέον ἐπίσης νὰ τονισθῆ ὅτι ὁ πατριωτι-
σμὸς τοῦ Σολωμοῦ οὐδόλως παρεγνώρισε
τὸ συναίσθημα τῆς ἀδελφώσεως τῶν λαῶν
τούναντίον διεκήρυττεν ὅτι «ὁ ἐθνισμὸς
πρέπει νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὴν ἀγάπην τῆς ἀν-
θρωπότητος καὶ νὰ εἶναι φωτισμένος ἀπὸ
τὸ αἶσθημα τοῦτο»⁽⁴⁾.

Κυρῖαι, Κύριοι,

Ὁ Διονύσιος Σολωμός εἶναι ὁ ἐθνικὸς
μας ποιητής, διότι ἐκεῖνος εἶναι ἀληθῶς ὁ
ἐθνικὸς ποιητὴς ἑνὸς λαοῦ, ὁ ὁποῖος θερ-
μαινόμενος ἀπὸ τὰ μεγάλα ἐθνικὰ ἰδεώδη,
γνωρίζει νὰ θερμαίνῃ αὐτὰ καὶ εἰς τὰς καρ-
δίας τῶν συμπατριωτῶν του ὅπως ὀρθό-
τατα ὁ ἴδιος ἀντελήφθη «τὸ ἔθνος ζητεῖ
ἀπὸ μᾶς τὸν πλοῦτο τῆς διανοίας μας ντυ-
μένον ἐθνικά»⁽⁵⁾. Θέσας ὡς ἰδεῶδες τὴν ἀ-
πελευθέρωσιν τοῦ γένους καὶ ἀναγνωρι-
ζων, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγεν, ὅτι «τὸ οὐσιαστι-
κώτερο καὶ ὑψηλότερο περιεχόμενον τῆς ἀν-
θρώπινης φύσης εἶναι ἡ πατρίδα καὶ ἡ πί-
στις»⁽⁶⁾, ψάλλει τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἐ-
λευθερίαν καὶ ὅλα τὰ μεγάλα καὶ εὐγενῆ
ἰδανικά, ἐν ἀρμονικῷ καὶ ἀνοποσπᾶστω
συνδυασμῷ.

Ἐγνώριζε καὶ κατενόει ὅτι μεγαλεῖον
ἀνευ ἰδεώδους εἶναι τι ἀδύνατον καὶ ὑπὸ
ταύτην τὴν ἐννοίαν δέον νὰ νοηθῆ ἡ ἰδιό-
χειρὸς του σημείωσις: «Κλείσε μέσα στὴν
ψυχὴ σου τὴν Ἑλλάδα, ἢ ὅ,τι ἄλλο, καὶ θά
αἰσθανθῆς νὰ λαχταρῶν μέσα σου κάθε εἰ-
δους μεγαλεῖο καὶ θά εἶσαι εὐτυχής»⁽⁷⁾.

Καὶ τοιοῦτοτρόπως ὁ Διονύσιος Σολω-
μός εἶναι ὄχι μόνον ὁ μέγας ποιητής, διὰ
τὸν ὁποῖον σεμνύνεται ἐκτὸς τῆς γεννήτο-
ρος Ζακύνθου δλόκληρος ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ
κατέστη συγχρόνως καὶ ὁ μέγας διδάσκα-
λος, ὁ διδάσκων ἡμᾶς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγου-
σαν πρὸς τὸ ὥραϊον, τὸ ὑψηλόν, τὸ ἀληθές,
πρὸς τὰ μεγάλα καὶ εὐγενῆ ἰδανικά, πρὸς
τὰ ὁποῖα ἀπέβλεπε μετ' ἀπάντ' ἀνοιχτά,
πάντ' ἀγρυπνα τὰ μάτια τῆς ψυχῆς»⁽⁸⁾.

Καὶ θά ἔπρεπεν εἰς τὴν πολυτάραχον αὐ-
τὴν ἐποχὴν, ἐποχὴν πεζότητος, καθ' ἣν τὰ
ὑψηλὰ συναίσθηματα καὶ αἱ εὐγενεῖς τάσεις
παραγνωρίζονται καὶ ὑποτιμῶνται, ὁ μέγας
αὐτὸς ποιητὴς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος νὰ
ἐγίνετο περισσότερον γνωστὸς εἰς τὴν ἐκ-
παιδευομένην νεολαίαν καὶ τὸ ἔθνος. Θά
ἤθελα πρὸς τοῦτο νὰ εἰσήγετο, εἰς αὐτὰ
τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀκόμη, μάθημα τῆς
νεωτέρας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, οὗτινος
κέντρον θά ἦτο ὁ Σολωμός. Διὰ τοῦ μαθή-
ματος τούτου οἱ ἑλληνόπαιδες δὲν θά ἐμορ-
φοῦντο μόνον ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ καλοῦ,
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ καθαρῶς μορφωτικῆς ἑλλη-
νοπρεποῦς χαρακτῆρος ἀπόψεως διότι θά
ἐδιδάσκοντο ὅτι τὰ μεγάλα ἰδανικά δὲν εἶ-
ναι κεναὶ λέξεις, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ ἐθερμαναν
μεγάλας καρδίας καὶ μεγάλα πνεύματα, ὅτι
αὐτὰ κατέστησαν ἀθάνατα τὰ ὀνόματα τῶν
κηρύκων των, ὅτι αὐτὰ ἐθεμελίωσαν πατρί-

(5) Φ. Μιχαλοπούλου Ε. μ. σ. 99.

(6) Οἱ ἐλεύθεροι πολιορκημένοι, Στοιχασμοὶ τοῦ
ποιητῆ, ἅπαντα Σολωμοῦ, ἑκδόσεις βιβλ. Μαρσαλῆ,
σ. 168.

(7) Καὶ ὁμως ἐλέγη ὅτι «τὸ ἐγὼ τοῦ Σολωμοῦ
τρομαχτικὰ στενὸν δὲν ἔκλεισε ποτέ μέσα του τίπο-
τε ἑλληνικόν!»

(8) Στίχος Σολωμοῦ ἀπὸ τοὺς ἐλευθερούς παλιόρ-
κημένους, ἑκδ. βιβλ. Μαρσαλῆ σ. 189.

(1) Παναθήναια 4, 110.

(2) Σολωμοῦ τὰ εὐρισκόμενα, Κέρκυρα 1859, σ.
μθ'.

(3) Ἐμ. Στάη, Ὁ Λάμπρος τοῦ Σολωμοῦ, 1853, σ.
23 σημ. 2.

(4) Αὐτόθι.

IQANINA 2008

δα ἐλευθέραν, διὰ αὐτὰ τὴν ἀνέπτυξαν, τὴν ἐμεγέθυναν καὶ τὴν ἐκραταίωσαν.

Ἐπιτακτικὴ παρίσταται ἐπίσης ἡ ἀνάγκη πλήρους ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἐκδόσεως τῶν ἀπάντων τοῦ Σολωμοῦ, περιλαμβανούσης πάντα ὅσα ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ ποιήματα, ποιητικὰ ἀποσπάσματα καὶ πεζογραφήματα (ἦτοι ἐπιστολάς, ἀποφθέγματα, ἐπικήδειους λόγους, σημειώματα, σχόλια, κριτικά), μετὰ ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῶν ἰταλιστῶν γραφέντων καὶ μετὰ πλήρους βιογραφίας τοῦ Σολωμοῦ, ὡς καὶ προλόγων καὶ ἐπεξηγηματικῶν σημειώσεων εἰς τὰ ποιήματά του.

Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, ἥς ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι μέλος, νὰ ἀνελάβανε τὴν πρωτοβουλίαν τοιαύτης πλήρους ἐκδόσεως, πρὸς τιμὴν τοῦ ποιητοῦ καὶ ἑαυτῆς καὶ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἔθνους, καὶ ἐπανέρχόμενος εἰς Ἀθήνας θὰ ὑποβάλῃ σχετικὴν πρότασιν⁽¹⁾.

Ἐκτὸς τούτου ὅμως δεόν νὰ καταβληθῇ ἡ θεούσα προσπάθεια ὥστε καὶ διὰ λαϊκῶν ἐκδόσεων καὶ μελετῶν νὰ γίνῃ ὁ Σολωμός προσιτὸς εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας. Δυστυχῶς παρ' ἡμῖν παρουσιάζεται τὸ θλιβερόν φαινόμενον οἱ ἐπιστήμονες καὶ λόγιοί μας, ὡς τὸ πολὺ, κατὰ κακὴν παράδοσιν, νὰ θεωροῦν κατώτερον ἑαυτῶν τὴν ἐκλαϊκεύσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων, ὡς νὰ μὴ ἦτο ἡ ὑψίστη τῶν ἀποστολῶν τοῦ ἐπιστήμονος καὶ τοῦ λογίου ἡ διαδιαφώτισις τοῦ λαοῦ, ἥτις, διὰ νὰ λάβῃ τὴν ὀρθὴν καὶ ὕγιᾶ κατεύθυνσιν, μόνον ἀπὸ πραγματικῶς ἐπιστήμονας δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ. Καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ ἔθνος, δουλεύον ὑπὸ τὸν τύραννον, εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην «γάλακτος καὶ οὐ στερεᾶς

τροφῆς»⁽²⁾, οἱ λόγιοι τοῦ ἔθνους, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, καταγιγόμενοι συνήθως εἰς ἀξιολόγους ἄλλως θεωρητικὰς μελέτας, διὰ τοὺς ὀλίγους, τοὺς ἐλαχίστους προωρισμένας, παρημέλουν τὴν στοιχειώδη μόρφωσιν τοῦ λαοῦ καὶ δὲν ἠσχολοῦντο περὶ θέματα ζωτικά, ἀναποσπαστως συνδεδεμένα μετὰ τὴν σύγχρονον πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ζωὴν. Καὶ αὐτὸ τὸ μέχρι σήμερον συνεχιζόμενον κακόν, ἡ ἑλλειψίς τῆς ἀμέσου ἐπικοινωνίας τῶν λογίων καὶ τῶν μελετῶν τῶν μετὰ τοῦ λαοῦ, δὲν ἐξυπηρετεῖ βεβαίως τὰ ἀληθινὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους καὶ δὲν συντελεῖ εἰς διαφωτισμὸν του.

Δὲν θὰ ἦτο ἄσκοπον εἰς τὴν ὥραίαν αὐτὴν νῆσον, ἡ ὁποία ἔχει τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν τιμὴν νὰ εἶναι ἡ πατρίς τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, νὰ ἐλαμβάνετο ἡ πρωτοβουλία διὰ νὰ γνωσθῇ, κατανοηθῇ καὶ ἀγαπηθῇ περισσότερο ἀπὸ τὸ ἔθνος ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητὴς του, ὅστις εἶναι ἡ ζωντανὴ καὶ ἀστείρευτος πηγὴ ὄχι μόνον διὰ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ποιήσιν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὕγιᾶ κατεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ τοῦτο· διότι ὁ Σολωμός οὐ μόνον ἠσθάνθη εἰς τὴν ψυχὴν του ἀλλὰ καὶ ἀριστοτεχνικῶς διετύπωσε διὰ τοῦ καλάμου του τὴν ἀπαρασάλευτον πίστιν του εἰς τὰ αἰώνια Ἰδανικά, ἅτινα ἔδωκαν, δίδουν καὶ θὰ δίδουν τὴν ἀληθινὴν ζωὴν εἰς τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον «προώριται νὰ ζῆσῃ καὶ θὰ ζῆσῃ». Καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸν στίχον τοῦ Μαρίνου Σιγούρου⁽³⁾:

«Ὁ ποιητὴς δὲν πέθανε μὰ ζῆ»!

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

(1) Ὑπέβαλον ὄντως τοιαύτην πρότασιν εἰς τὴν σύγκλητον τῆς Ἀκαδημίας, δι' ἀναφορᾶς μου ἀπὸ 23ης Μαΐου ἔ. ἔ., ἥτις παρεπέμφθη εἰς τὴν ἀρμοδίαν τάξιν.

(2) Πρὸς Ἑβραίους 5, 12.

(3) Πανηγυρικὸν τεύχος ἐπὶ τῇ 100ῷ ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Δ. Σολωμοῦ, Ἀθῆναι 1902, σ. 118.

